

Handels om allmän visstid



Handels om allmän visstid

Detta är en rapport i Handels serie om vilka frågor medlemmarna tycker är viktiga i valet 2018. Rapporten är skriven av Cecilia Berggren, utredare på Handelsanställdas förbund.

Omslag: Robert Nyberg

© Handelsanställdas förbund

Handels valserie 18:5

Handels valserie om medlemmarnas viktigaste frågor inför valet 2018

Handels om bemanning i partihandeln 18:1 – Mars 2018

Handels om hyvling av arbetstider och löneinkomster 18:2 – April 2018

Handels om fri tandvård 18:3 – Maj 2018

Handels om privata vinster i välfärden 18:4 – Maj 2018

Jakt på extratimmar

Erik jobbar i butik och hoppar mellan olika tidsbegränsade anställningar. Efter tre år på samma arbetsplats har han fortfarande inte mer än 15 garanterade timmar per vecka. Detta trots att arbetsgivaren ständigt anställer ny personal. För att få ihop tillräckligt med pengar varje månad tvingas han ständigt jaga extratimmar, vilket gör att han inte har möjlighet att planera sin fritid.

(Handelsfacket på Youtube)

På väg in i väggen

Fannie jobbar i en livsmedelsbutik och har en allmän visstidsanställning. Varje fredag får hon ett schema för kommande vecka där hon får veta hur många timmar hon kommer jobba. Eftersom hon aldrig vet antalet timmar mer än en vecka i förväg vet hon heller inte hur mycket lön hon kommer få varje månad. Anställningsformen gör det omöjligt för henne att ta ett lån eller stå på ett hyreskontrakt för en egen lägenhet. Hon lever ständigt på stand-by då hon inte har råd att tacka nej till extratimmar. Detta gör att Fannie lever under konstant stress och känner att hon är på väg att gå in i väggen.

(Handelsfacket på Youtube)

Tryggheten försvann

Marie började jobba i handeln 1978 och hade en fast anställning på heltid i många år. Men efter 13 år på samma arbetsplats blev Marie uppsagd. Därefter tvingades hon hoppa runt på olika timanställningar. Som minst hade hon endast tre garanterade timmar per vecka på sitt kontrakt. För att få ihop tillräckligt med lön för att kunna försörja sin familj tvingades Marie tacka ja till alla extratimmar hon erbjöds. Ofta var det till kvälls- och helgpäss som hon kallades in. Det gjorde det svårt att planera fritiden och ha tid till att umgås med sina barn.

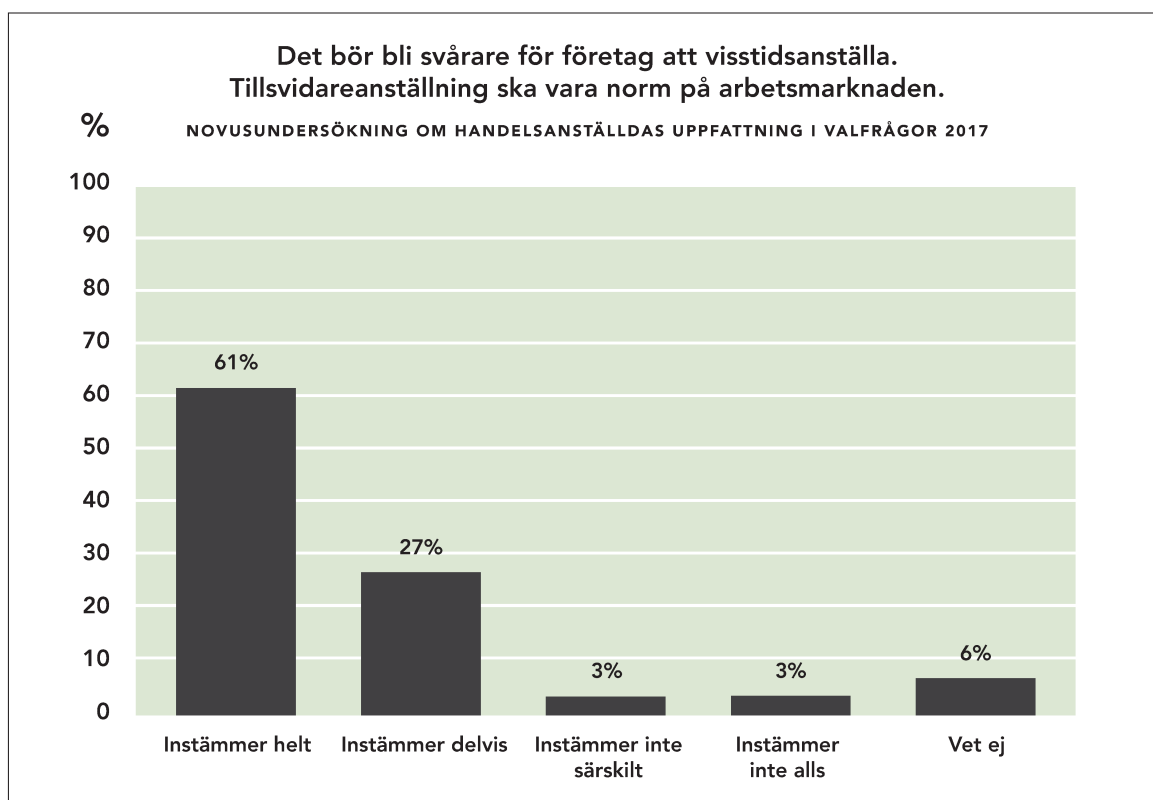
(Handelsfacket på Youtube)

Handelsanställda vill att tillsvidareanställningar ska vara norm

Tillfälliga anställningar är vanliga i handeln. Bland butiksanställda är hela 28 procent tidsbegränsat anställda, vilket är nära det dubbla mot hur många som har en tillfällig anställning totalt på arbetsmarknaden.

Det finns ett antal olika tillfälliga anställningar. Dels handlar det om vikariat och provanställningar som bägge ofta är längre anställningar där man på förhand vet hur länge anställningen varar. Dessa typer av tidsbegränsade anställningar är dock ovanliga inom handeln. Istället är det mer otrygga former av tidsbegränsade anställningar som är vanligast förekommande. Bland butiksanställda arbetare har 75 procent av de visstidsanställda en timanställning eller kallas in vid behov. Bland annat är så kallade sms-anställningar vanliga. De innebär att den anställde får ett sms med ett jobberbjudande som måste besvaras inom en viss tid innan förfrågan går vidare till någon annan. Ofta kommer sms:et samma dag som arbetet ska utföras.

De tidsbegränsade anställningarna innebär stor otrygghet för den anställde som sällan vet när eller hur mycket hen ska jobba varje månad. Det gör det svårt att planera såväl sin fritid som sin ekonomi. Många har svårt att leva på enbart en anställning och tvingas skaffa flera jobb för att ha råd att leva.

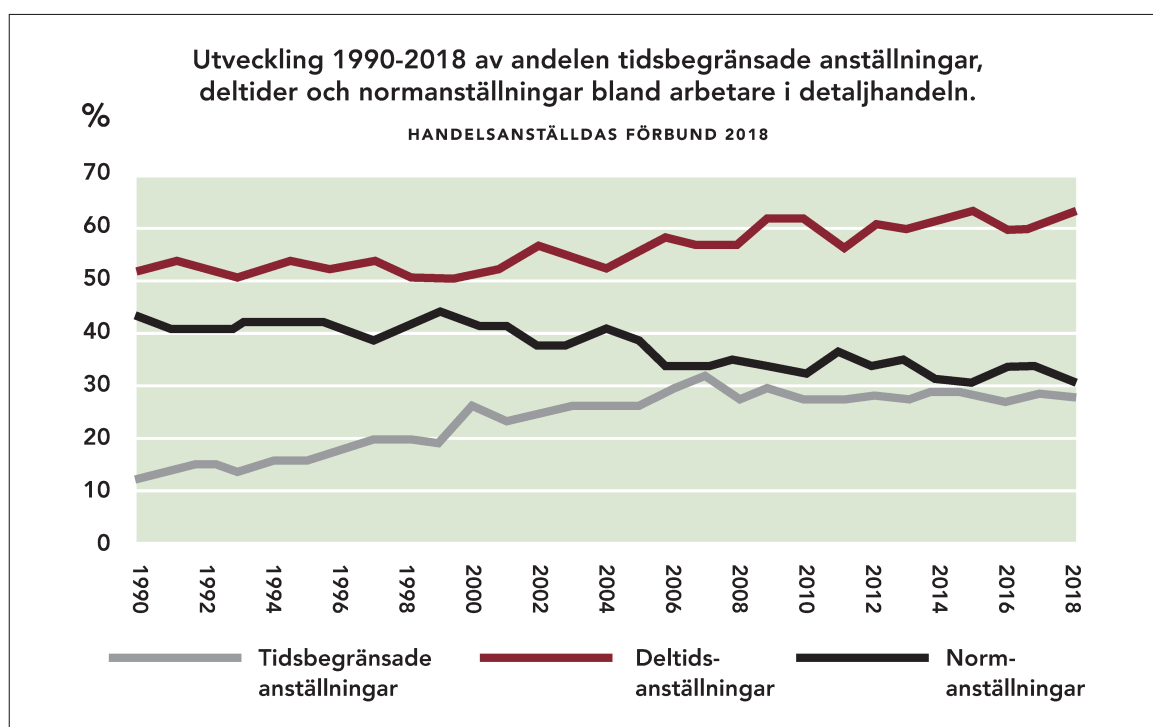


För handelsanställda är frågan om tidsbegränsade anställningar prioriterad inför valet 2018. I en undersökning utförd av Novus riktad till Handels medlemmar instämmer hela 88 procent i påståendet att *”det bör bli svårare för företag att visstidsanställa”*. Oavsett vilket parti man sympatiserar med är stödet för att skärpa användandet av visstidsanställningar starkt bland medlemmarna. Av de som sympatiserar med de rödgröna partierna (S, V och Mp) vill 85-98 procent att det bör bli svårare för företag att visstidsanställda och att tillsvidareanställning ska vara norm på arbetsmarknaden. Bland de som sympatiserar med borgerliga partier (M, L, C, Kd och Sd) är motsvarande siffra 77-89 procent. (Novusundersökning 2017)

Otryggheten har ökat över tid

Otryggheten på arbetsmarknaden har ökat konsekvent under de senaste decennierna. Sedan 1990 har andelen tillfälliga anställningar ökat från ungefär 10 procent av samtliga anställda på arbetsmarknaden till i dagsläget 16 procent. Bland de tidsbegränsade anställningarna är det de allra mest otrygga formerna, det vill säga behovs- och timanställningar som har ökat allra mest. (Alfonsson 2018)

Samma tendenser syns i handeln, men här har de otrygga anställningarna ökat i en ännu högre takt. Särskilt mycket har de ökat i detaljhandeln. I diagrammet nedan visas hur såväl tidsbegränsade anställningar som deltidsanställningar ökat de senaste 28 åren i detaljhandeln samtidigt som de fasta anställningarna på heltid minskat.



År 1990 var 12 procent av de butiksanställda tidsbegränsat anställda. Motsvarande siffra 2018 är 28 procent. Andelen visstidsanställningar har alltså mer än dubblats under denna period. Samtidigt som visstiderna har ökat så har de också blivit alltmer otrygga. Liksom på övriga arbetsmarknaden så är det de otryggaste formerna som har ökat allra mest. Idag är 75 procent av de tidsbegränsat anställda i detaljhandeln anställda per timme eller kallas in vid behov. Det har också inneburit att de tillfälliga anställningarna allt oftare går hand i hand med deltidsarbete. Detaljhandeln är idag den bransch där deltidsarbetandet är som allra mest utbrett. Hela 69 procent¹ av de butiksanställda arbetar deltid och den vanligaste anledningen till att man gör det är därför att man inte blir erbjuden en heltidstjänst. Sedan 1990 har andelen deltider ökat med 10 procentenheter i branschen.

Den fasta anställningen på heltid, eller normanställning som vi kallar det, är idag ovanlig i detaljhandeln. I takt med att visstidsanställningar och deltidsarbete blivit vanligare så har också andelen normanställda minskat sedan 1990-talet. Normanställningarna har gått från 43 procent 1990 till endast 30 procent idag. (Handelsanställdas förbund 2018)

¹ Denna siffra bygger på SCBs nya deltidsmått. I diagrammet ovan där vi mäter över tid används SCBs äldre deltidsmått, dvs andel som arbetar färre än 35 timmar/vecka. Andelen deltider med det gamla måttet är 63 procent 2018.

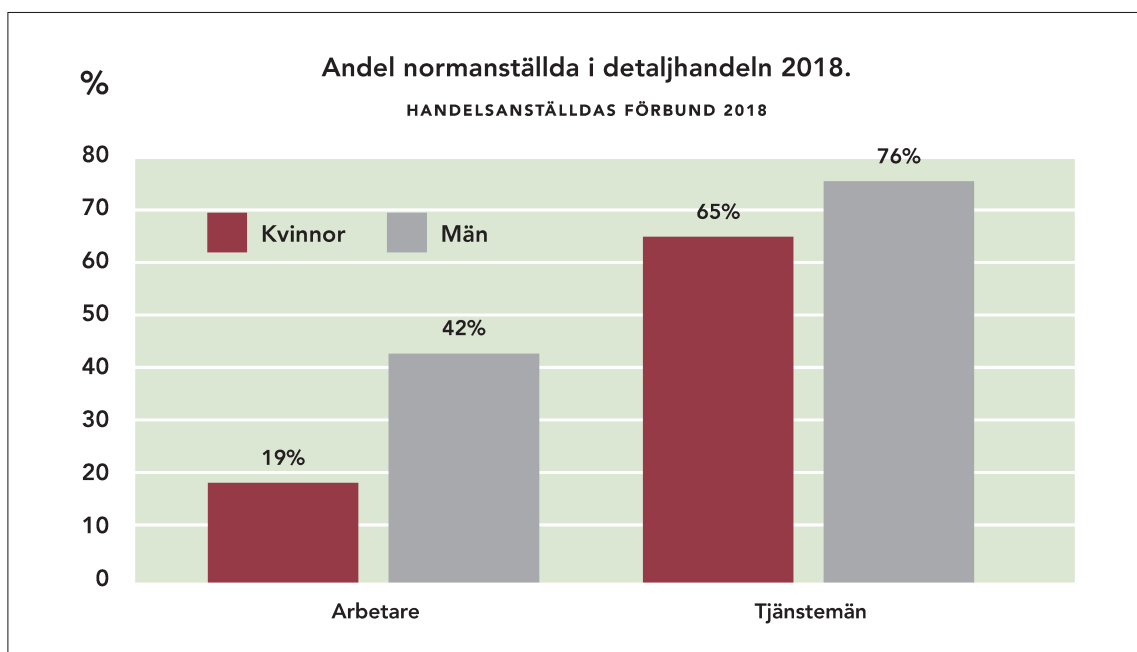
Uppluckrat anställningsskydd

Ökningen av andelen otrygga anställningar har möjliggjorts av att anställningstryggheten successivt har minskats sedan Lagen om anställningsskydd (LAS) infördes 1974. Framförallt är det tryggheten för de med tidsbegränsad anställning som har försämrats. I OECDs mått på nivå av medlemsländernas skydd för anställda visas att Sverige var det land av samtliga OECD-länder vars skydd för tillfälligt anställda försämrades allra mest under åren 1990 till 2016. Sedan 1990-talet har Sverige gått från att ha ett av de bästa skydden för tillfälligt anställda, till att ha ett av de sämre. Bara ett fåtal länder ligger under Sverige i anställningsskydd för tillfälligt anställda. (OECD stats) Hur gick då detta till?

Vid LAS införande var normen om tillsvidareanställning stark. Arbete på viss tid fick bara användas i undantagsfall. 1982 luckrades lagen upp första gången och det blev möjligt att visstidsanställa vid tillfälliga arbetsanhopningar. Under 1990-talet fortsatte regelverket att förändras. En av de större förändringarna gällde anställningsformen överenskommen visstid som infördes av den socialdemokratiska regeringen 1997. Den nya anställningsformen gjorde det möjligt att anställa personer tidsbegränsat utan särskilda skäl men med vissa begränsningar. Tio år senare, 2007, skedde nästa stora förändring i LAS. Då infördes anställningsformen allmän visstid av den borgerliga regeringen, vilket gjorde det möjligt för arbetsgivare att utan objektiva skäl anställa personer på tidsbegränsade kontrakt. I och med uppluckrandet av lagen och slutligen att det blivit fritt fram för arbetsgivare att anställa tidsbegränsat så har man också rört sig bort från normen om tillsvidareanställning och visstidsanställning som undantag. (Alfonsson 2018, Berggren & Carlén 2016)

Arbetare och kvinnor drabbas hårdast

Framförallt är det i de kvinnodominerade branscherna, som till exempel detaljhandeln, som de otrygga anställningarna har ökat som en konsekvens av den försämrade anställningstryggheten. Såväl tidsbegränsade anställningar som deltidsarbete är betydligt vanligare i kvinnodominerade branscher än på övriga arbetsmarknaden. Dessutom finns stora variationer i anställningstrygghet mellan olika grupper i respektive bransch. Det är framförallt arbetare och kvinnor som har de mest otrygga anställningsformerna.



Som vi såg i tidigare diagram har andelen med fast anställning på heltid i detaljhandeln minskat kontinuerligt sedan i början på 1990-talet. Anställningsformen är dock fortfarande norm bland tjänstemän i branschen. Av de kvinnliga tjänstemännen har 65 procent en fast anställning på heltid och bland manliga tjänstemän 76 procent. Värre är det bland arbetare och allra värst för arbetarkvinnor. Bland de sistnämnda är den endast 19 procent som har en normanställning. Bland manliga arbetare är det vanligare, 42 procent har en tillsvidareanställning på heltid.

Den ökande otryggheten på arbetsmarknaden påverkar på sikt hela samhället, framförallt som en effekt av att otryggheten slår olika mot olika grupper. Då det är arbetare och kvinnor som får allt otryggare arbetsvillkor så ökar ojämlikheten i samhället. Klyftorna växer mellan såväl arbetare och tjänstemän som mellan kvinnor och män.

Konsekvenserna av den ökade otryggheten

Den ökade otryggheten på arbetsmarknaden drabbar både de som har de otrygga anställningarna och hela arbetsplatser. För den otryggt anställda får det bland annat ekonomiska konsekvenser. De som kallas in vid behov eller jobbar per timme har många gånger svårt att få privatekonomin att gå runt eller att kunna veta på förhand hur mycket de kommer tjäna varje månad. I det fall arbetsgivaren slutar ringa en dag är det inte heller säkert att man får någon a-kassa. Inte heller är det säkert att man kvalificerar sig till sjukpenning vid en sjukskrivning, eller att man får något omställningsstöd vid en uppsägning. Att under längre tid ha otrygga anställningar och deltidsarbeta riskerar också att påverka ekonomin på längre sikt. Bland annat riskerar man sämre tillgång till kompetensutveckling och därmed sämre löneutveckling, vilket i sin tur påverkar pensionen. Många pensionerade handelsanställda tvingas i dag på grund av dåliga arbetsvillkor under yrkeslivet leva på en pension som ligger under fattigdomsgränsen. (Strömbäck 2016) Eftersom de otrygga anställningarna främst drabbar kvinnor och arbetare så resulterar de även i en ökad ekonomisk ojämlikhet mellan könen och klasserna i samhället.

Det är inte enbart ekonomin som påverkas för en otryggt anställd. Forskning visar att det finns ett samband mellan otrygga anställningar och sämre hälsa. Otryggheten ökar risken för både fysisk och psykisk ohälsa, bland annat muskelbesvär, hjärtsjukdomar, depression och utmattningssyndrom. Den som saknar trygghet i sin anställning trivs också generellt mindre med sitt arbete och är inte lika motiverad som de tryggt anställda till att göra ett bra jobb. Dessutom lever många med otrygga anställningar med en stress över att inte veta hur länge till de kommer få vara kvar på arbetsplatsen. Rädslan över att kanske förlora jobbet leder till att många inte vågar påtala missförhållanden som sker på arbetsplatsen. (Berggren 2016, Berggren & Carlén 2016)

Hela arbetsplatser påverkas av de otrygga jobben. Personalbrist, underbemanning och stress är vanligt på arbetsplatser med en hög grad av visstidsanställda. Det leder dels till sämre relationer mellan anställda och arbetsledning, och dels till fler sjukskrivningar på grund av stress. Dessutom har arbetsplatser med många otryggt anställda ofta en hög personalomsättning då anställda inte ser en framtid på arbetsplatsen. Det gör att arbetsgivarna regelbundet förlorar kompetens och måste nyanställa. För de tillsvidareanställda innebär det en ökad press då man ständigt måste lära upp nya på sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter. För arbetsgivaren innebär det även minskad produktivitet på arbetsplatsen. Utan trygga anställningar blir det svårt att rekrytera kompetent och kunnig personal. Dessutom är effektiviteten lägre hos nyanställda och otryggt anställda som inte känner samma arbetstrivsel som övriga. (Berggren & Carlén 2016)

Svenska folket vill ha trygga jobb

Arbetet är en viktig del i de flesta människors liv. Hur arbetsmiljön och arbetsvillkoren ser ut påverkar hur vi mår. Känner vi oss inte trygga på jobbet påverkar det vår hälsa och hela våra liv. Att ha en trygg anställning är därför en grundförutsättning för att kunna leva ett anständigt liv. Det håller Sveriges befolkning med oss om.



I en undersökning utförd av Novus riktad till svenska folket svarade hela 96 procent att de tycker att det är viktigt att människor har möjlighet att få en trygg anställning. När svaren bryts ned beroende på partisynpati blir det tydligt att man håller med i påståendet oavsett vilket parti man sympatiserar med. Bland rödgröna väljare (S, V och Mp) tycker hela 99 procent att det är mycket eller ganska viktigt att människor har möjlighet att få en trygg anställning. Motsvarande siffra bland de som sympatiserar med M, C, L eller Kd är 97 procent och bland de som sympatiserar med Sd 95 procent. (Novusundersökning 2018)

Uppluckrandet av LAS sedan 1990-talet har öppnat upp för en ökad otrygghet på arbetsmarknaden liksom missbruk av användandet av tidsbegränsade anställningar. Dagskontrakt, sms-anställningar och staplingar av visstidsanställningar är vanligt förekommande inom handeln idag på grund av detta. Samtidigt hör tillsvidareanställningar på heltid till ovanligheterna i branschen. För att återfå trygghet på arbetsmarknaden krävs skärpningar i LAS. En av de viktigaste reformerna är att avskaffa anställningsformen allmän visstid. Det betyder inte att tidsbegränsade anställningar helt försvinner, utan att det ska krävas objektiva skäl för att få anställa tidsbegränsat. Med andra ord ska tillsvidareanställning vara norm, liksom var tanken vid införandet av LAS, och tidsbegränsade anställningar endast användas när behovet av arbetskraft är tillfälligt.

Avskaffandet av allmän visstid är inte minst en viktig reform för att minska klyftorna i samhället. Idag är det främst arbetare, kvinnor, unga och personer med utländsk bakgrund som har de otrygga anställningarna på arbetsmarknaden. Att öka tryggheten på arbetsmarknaden är därför en grundförutsättning för kunna bygga ett mer jämlikt samhälle.

Källförteckning

- Alfonsson, J. (2018), Nomaderna på den svenska arbetsmarknaden, Katalys No:44
- Berggren, C. & Carlén, S. (2016), En dålig affär, Handelsanställdas förbund
- Berggren, C. (2016), Hur mår handeln?, Handelsanställdas förbund
- Handelsanställdas förbund (2018), specialbeställd statistik från SCBs Arbetskraftsundersökningar 1990-2018 kv 1
- Handelsfacket på Youtube, youtube.se (besökt 2018-06-05)
- Novusundersökning (2017) om handelsanställdas uppfattning i valfrågor, dec 2017
- Novusundersökning (2018) om svenska folkets uppfattning om trygga anställningar, apr 2018
- OECD stats, Strictness of employment protection - temporary contracts, <http://stats.oecd.org/>, (besökt 2018-06-05)
- SCB (2018), Arbetskraftsundersökningar 2018 kv 1
- Strömbäck, A. (2016), Man får lära sig att leva på det man har, Handelsanställdas förbund

**Nu når du
Handels Direkt på
0771-666 444!**

Hos Handels Direkt får du personlig rådgivning i frågor som rör ditt medlemskap, jobbet och arbetslivet. Det kan vara allt från anställningsvillkor, löner, arbetsmiljö, rättigheter och medlemsförmåner till frågor om din medlemsavgift.

Du når Handels Direkt alla vardagar på telefon 0771-666 444, oavsett var du bor.



Handelsanställdas förbundet

Handels Direkt 0771-666 444